

Schütz Ödön, a magyarországi armenisztika megújítója

Schütz Ödön professzor, a XX. századi magyarországi armenisztika legendás alakja volt. Ha hazánkban valaki az örmény nyelv, az örmény kultúra iránt érdeklődik, bizonyos, hogy találkozik a nevével. A szerencsés idősebbek személyesen ismerhették, a még szerencsésebbek pedig – miként e sorok írója – évtizedeken át nemcsak tanítványi, de baráti kapcsolatban is lehetek vele.

Az armenisztika mint tudományág a XVIII. század végén jött létre az orosz és az európai örmény diaszpóra örménylakta központjaiban, az egyetemen s egyházi intézményekben, miközben az anyaország részekre szakadt, s népe török, illetve perzsa elnyomás alatt sínylődött. Az armenisztika minden olyan tudományágat – nyelvészetet, nyelvtörténetet, történet- és irodalomtudományt, régészetet, néprajzot stb. – magában foglal, amelynek tárgya az örményekre vonatkozik.

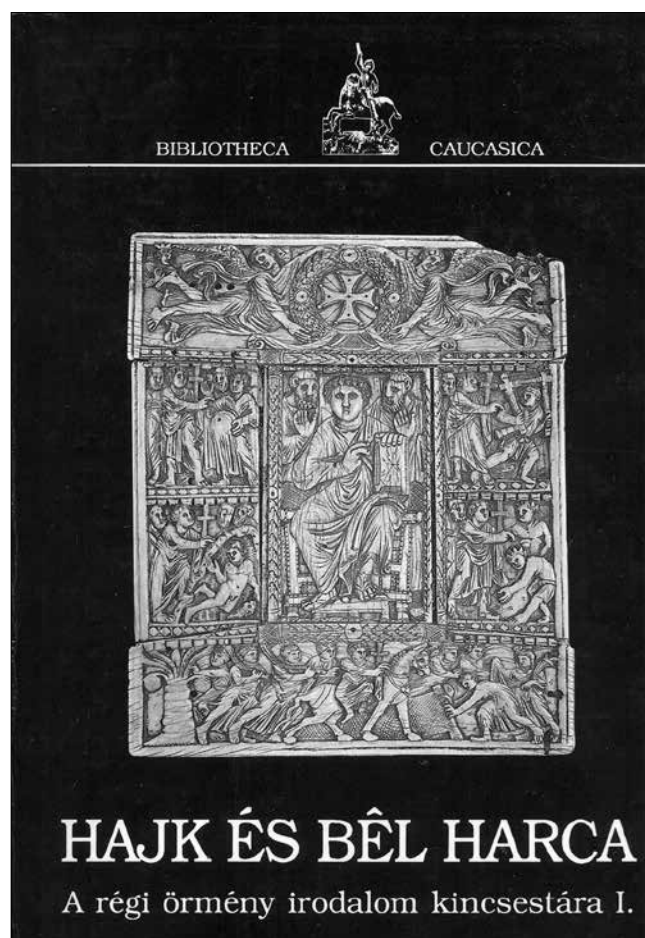
A magyarországi örmény kolónia értelmisége – feladatának tekintve múltjának mélyebb megismerését – a XIX. század utolsó harmadában rakta le a magyar nyelvű armenisztika alapjait. Az I. világháború eseményei és a határmódosítások következtében azonban megakadt, majd a II. világháború után teljesen meg is szűnt az ez irányú tudományos munka. Az asszimilált, de számbelileg jelentős erdélyi kolónia az ország határain kívülre került; az erdélyi és nyugat-örményországi menekültek száma és tudományos lehetőségei pedig nem voltak annyira jelentősek, hogy intézményeket hozzanak létre, tudományos munkákra áldozzanak. Bár akadtak kutatók a két világháború között is, akik könyveket és monográfiákat írtak (*Hovhannesian Eghia*, *Korbuly Domokos*), de – minden erényük mellett – munkáikon érződik a megfelelő tudományos képzettség hiánya.

A magyarországi armenisztika 1945 utáni reneszánsza egyértelműen Schütz Ödön nevéhez köthető.

Schütz 1916-ban Budapesten született egy polgári családban. Abba a híres Fasori Evangélikus Gimnáziumba járt, amely sok későbbi tudóst, köztük két Nobel-díjast bocsátott útjára a falai közül. A középiskola elvégzése után a bölcsészettudományok iránt érzett vonzódást, így a Pázmány Péter Tudományegyetem német-magyar szakára iratkozott be. *Gombocz Zoltán* és *Zsirai Miklós* és más nagyságok tanították. A Ménesi úti Eötvös-kollégium, a híres szellemi műhely szemináriumait is látogatta, erre ugyanis

a nem bentlakó budapesti diákoknak is lehetőségük volt. Ez a francia mintára szervezett, liberális szellemű, magas tanulmányi követelményeket támaztató intézmény a diákok szabad, de fegyelmezett – a kötelező oktatáson túl is elkötelezett – önképző, önnevelő közössége volt. Schütz Ödön a magyar és a finnugor nyelvészethez vonzódott. A bolgár-török jövevényszavak kutatása vezette el a török-kipcsak nyelvhez, s tanárai: *Németh Gyula* turkológus és *Ligeti Lajos* altajista biztatására kezdte vizsgálni a besenyőket, valamint a kunok történetét.

Kutatásai közben érdekes anyagok: kipcsak nyelv, de ismeretlen betűkkel írt dokumentumok kerültek a kezébe. Ezek keltették fel a figyelmét, s fordították az örmény ábécéhez. Így került az örmény nyelv, majd az örmény történelem és kultúra vonzáskörébe. Az örménység évszázadai során nem volt ritkaság a nyelvcsere, vagy nyelvváltás. A török

A szerző Örmény motívumok című, 2014-ben megjelent könyvéből.

fennhatóság alatt élő örmények csoportjai is nemegyszer elhagyták az anyanyelvüket, ám írásukat, ábécéjüket akkor sem feledték. (Nemcsak kipcsek, de más török nyelvű, örmény írással készült dokumentumok is előkerültek már.)

1942-45 között Schütznek is katonai szolgálatot kellett teljesítenie. A világháború után főleg fordításból tartotta el magát és családját. Latinul, németül, angolul, franciául, olaszul, oroszul írt és beszélt. (Később a keleti nyelvekben is otthonosan mozgott.) 1949-től a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének külső munkatársa volt. 1969-ben hivatalosan is csatlakozott az ELTE Belső-Ázsiai Tanszéke mellett működő altajisztikai kutatócsoporthoz, amely mindvégig keretet adott kutatásainak, nyelvtanítói tevékenységének.

Az örmény nyelvet 1957-től egészen haláláig tanította az egyetemen. 1957-ben a Magyar Könyvszemlében jelent meg örményeket érintő első tudományos cikke („Misztótfalusi Kis Miklós szolgálata az örményeknek”). A hatvanas években már nemzetközileg is elismert armenológus volt, úgy a keleti, mint a nyugati örmény tudományos intézményekkel jó kapcsolatot ápolt. Hosszabb ideig tanított a bloomingtoni Indiana Egyetemen (USA). Akkor került személyes kapcsolatba a nyugati örmény diaszpóra kiemelkedő képviselőjével, köztük Robert Gulbenkiannal, a legrangosabb örmény alapítvány elnökével.

1968-ban, amikor a magyar és örmény akadémiák között közvetlen együttműködési kapcsolat jött létre, Schütz Ödönnek nagy szerepe volt abban, hogy ez az együttműködés tartalommal telt meg, 1995-ben pedig épp az ő szorgalmazására újították meg a szerződést. E kapcsolat eredményeképpen jött létre az a kétnyelvűnek tervezett tudományos cikkgyűjtemény, ami – örmény és magyar kutatók bevonásával – a közös kutatási területek feltérképezését, népeink művelődéstörténetének érintkezési pontjainak feltárását szolgálta. A *Haj-hungarakan patmakan yev mshakutayin patmutjunic* (Az örmény-magyar történelmi és kulturális kapcsolatok történetéből) című kiadvány 1983-ban végül sajnos csak örményül jelent meg a jereváni Akadémiai Kiadó gondozásában. Az erdélyi örmény kolónia történetét feldolgozó tanulmányok gazdagították az anyaországi történetírást. Schütz Ödön a könyvben a XIII. századi magyarországi örmény kolónia, az esztergomi Terra Armenorum és a kilikiai királyság közötti kapcsolatokat tárta fel. Kutatási területe főként a XI-XVII. századi örmény diaszpóra és a kilikiai örmény államra vonatkoztak, de kutatta és publikálta a Magyarországon fellelhető örmény, illetve örmény vonatkozású anyagokat, dokumentumokat, kéziratokat is.

Számtalan nemzetközi kongresszuson vett részt, cikkei világnyelveken jelentek meg. Kapcsolatépítése és kapcsolattartása példaértékű volt azokban az években, amikor nem volt még elektronikus levelezés, s egyéb internetes lehetőség. Íróasztalán állt régimódi Remington írógépe, melyen nemcsak tuda-

mányos munkáit, de évi ezres nagyságrendű levelezését is gépelte. Még kórházi ágyán is írt leveleket, érdeklődött mások munkái felől.

Évtizedeken át szoros kapcsolatban volt az Örmény Tudományos Akadémiával. 1986-ban a hetvenedik születésnapjára a jereváni Akadémiai Kiadó összes műveinek bibliográfiájával kedveskedett – az 1980-ban a tudományok doktora címet elnyert – Schütz Ödönnek. 1990-ben megválasztották az Örmény Tudományos Akadémia külső tagjának, de az American Oriental Society és a Türk Dil Kurumu is tagjai között tudhatta. Embersége és tudományos munkássága tette képessé arra, hogy kiegyensúlyozott kapcsolatot tartson ezekkel az intézményekkel. Akadémiai doktori értekezését 1992-ben *Az armenisztika jelentősége és a magyar keletkutatás* címmel védte meg.

A nyolcvanadik születésnapját az Örmény Akadémia a tiszteletére rendezett tanácskozással ünnepelte. A budapesti Országházban is abban az évben, 1996-ban vehette át a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. Magyarországi barátai, kollégái és a nemzetközi tudományos élet képviselői szintén erre a jeles évfordulóra állították össze műveinek bibliográfiáját, mely az Acta Orientalia 50. köteteként 1997-ben jelent meg. Újranyomott cikkgyűjteményét ugyanabban az évben adták ki Bloomingtonban.

1997-ben neki ítelték a nyugati örmény diaszpóra legrangosabb kitüntetését, a *Garbis Papazian-díjat*. Ezt az elismerést az azóta elhunyt Garbis Papazian 1988-ban alapította azon nem örmény származású tudósok és más értelmiségiek számára, akik az örmény kultúra, történelem, vagy az „örmény kérdés” (az 1915-ös népirtás) témakörében kiemelkedően eredményes publikációs tevékenységet folytattak. Az ünnepélyes díjátadóra Amerikából, Franciaországból, Olaszországból és Ausztriából érkeztek rangos közéleti és tudós személyiségek Budapestre.

A Közép-Európai Egyetemen 1997-ben Schütz szorgalmazására szervezték meg a nagyszabású kaukázológiai konferenciát, melynek örmény, amerikai, olasz, osztrák, grúz és magyar előadói voltak.

Schütz Ödön tudományos tevékenysége szerteágazó volt, érdeklődési területe a nyelvészettől a történettudományon keresztül a keletkutatásig ívelt. Az armenisztika kutatási területeinek csak egy szelete volt. Tájékozottságát, széles látókörét bizonyítja, hogy akár tanítványai, akár tudós pályatársai keresték meg kérdéseikkel, mindig tudott segíteni, irányt mutatni, még könyveit is szívesen adta kölcsön.

Az a környezet, amelyben élt, a régi polgári világ értelmiségének életterét idézte. A látogatót lakása előszobájában mennyezetig érő könyvszekrények fogadták, de a könyvek sora a többi helyiségben is folytatódott. Mindenütt könyvek! A padlón is oszlopba rakva, az asztalokon, az ülőalkalmatosságokon szerteszét. A kötetek gerincén magyar, angol, francia, orosz, örmény, török és arab írások hirdették a tartalmukat.

Schütz Ödön kivételes emberi nagyságát bizonyítja az a tény is, hogy rendkívül értékes könyvtárát végrendeletében az ELTE Belső-Ázsiai Tanszékére hagyományozta. Arra a tanszékre, amelynek létrehozásában részt vett, és ahol egy armenisztikai kutatóközpont alapítását is tervezte. Ez a gyűjtemény több mint hatezer kötetet és tekintélyes mennyiségű kéziratanyagot tartalmaz. A kiadványok mintegy 60%-a örmény nyelvű, 40%-a más, főleg orosz, angol, francia, török és perzsa armenisztikai tárgyú publikáció.

Schütz Ödön munkáiból egyetlen, a magyarországi armenisztika számára kulcsfontosságú kötetet kell kiemelnünk: az 1995-ben megjelent *Hajk és Bêl harca* című irodalmi antológiát. A kötet *A régi örmény irodalom kincsestára I.* címet viseli, és az örmény ókor-középkor irodalmának századait tekinti át. Schütz nemcsak a bevezető történeti-kultúrtörténeti fejezeteket írta, hanem válogatta, nemegyszer fordította is az irodalmi szemelvényeket. A kötet az ősi örmény krónikák, az egyházi irodalom, valamint a népköltészet és műköltészet segítségével kalauzolja végig az olvasót a XIX. századig, teljes képet rajzolva az örmény irodalom történetéről, műfajairól.

Azt tervezte, hogy a második kötetben Movsesz Khorenaci V. századi krónikáját (*Nagy-Örményország története*) teszi közzé a saját fordításában, jegyzetekkel és történeti esszével kiegészítve. Sajnos ez a terve már nem valósulhatott meg, miképp torzó maradt több kiadandó tanulmánya, esszéje is. Schütz professzor ugyanis már nem érthette meg a nyolcvanötödik születésnapját, 1999-ben elhalálozott.

A magyarországi armenisztika legnagyobb alakja távozott vele a tudományos életből. Fájó úr maradt utána; napjainkban is hiányzik az a mély tudományos felkészültség, az a széles körű ismeret, ami szemléletének egyik fő jellemzője, kutatásainak erős alapja volt. Hiányzik szerénysége, jósága, embersége is. Ő soha nem tolakodott az első sorba, hagyott – sőt segített – másokat is érvényesülni. Tanítványai sorsát figyelemmel kísérte; ha kellett, tanácsal, ha kellett, ajánlólevelekkel támogatta jövőjük alakulását. Kezdeményezései mögött sosem volt hátsó, önös szándék.

Minden tetteivel mindig a tudomány ügyét, előrehaladását kívánta szolgálni. Akik ismerték, szerették, azok tudják: halálával felmérhetetlen veszteség érte a magyar armenisztikát.

Kedves Barátunk!

Köszönjük, hogy a Filantróp Társaság Barátság Egyesületének – mely a BARÁTSÁG című folyóirat kiadója – juttatta személyi jövedelemadójának 1%-át: 23 755 Ft-ot. A pénzt a lap megjelenítésére fordítottuk. Kérjük, gondoljon ránk ismét, amikor 2014. évi személyi jövedelemadójának 1 százalékáról rendelkezik és kedvezményezettként a Filantróp Társaság Barátság Egyesülete adószámát:

18037511-1-43

tüntesse fel. Zárt borítékban, adóbevallásával együtt küldje meg az Adóhivatalnak. Fontos, hogy Ön a borítékon megadja nevét, lakcímét és adóazonosító jelét is.

Köszönettel és tisztelettel:

Mayer Éva
elnök